

Schmidt Ildikó

Az anyanyelvi nevelés módszereinek alkalmazása a kisiskoláskori magyar mint idegen nyelvi oktatásban*

1. Bevezetés

Magyarországon egyre nagyobb számban élnek migráns csoportok. Az innen kikerülő gyerekek különböző életkorban érkeznek Magyarországra, így eltérő nyelvi tudással bírnak anyanyelvükön, amikor egy számukra idegen nyelvű ország közoktatásába kell bekapcsolódniuk. Előadásomban elsősorban a kisiskoláskori beiskolázásról beszélek. Ebben az életkorban a szóbeli nyelvelsajátítás gyorsan végbemeleg, a funkcionális szintű elsajátítás révén. Így látszólag kialakul egy olyan szintű nyelvtudás, ami lehetővé teszi a gyerekek bekapcsolódását az oktatásba, azonban hiányzik a családban végbemenő, és az iskolát megelőző óvodai nyelvelsajátítás, ami képessé teszi a gyerekeket az iskola megkezdésére (Gödéné 2005, 102). Sok esetben a diákok nem első osztálytól kapcsolódnak be a magyar közoktatásba, ami további kérdéseket vet fel: egyrészt milyen a magyar nyelvtudás szintje, másrészt a tanuló saját anyanyelvén tud-e az életkorának megfelelő szinten írni, olvasni. Mindezen háttérrel megtörténik a beiskolázás, és szembesülniük kell mind a tanulóknak és szülőknek, mind a pedagógusoknak azzal, hogy a gyerekek tanulmányi teljesítménye az elvártak alatt marad, nem képesek végrehajtani elemi műveleteket szövegekkel sem írásban, sem szóban.

Az előadás anyagát két forrásból merítem. Egyfelől a *Thomas Mann Gymnasium – Deutsche Schule Budapest*-ben tanuló nem magyar anyanyelvű, de a magyar nyelvet magas szinten beszélő gyerekek magyar mint idegen nyelv tanítása során szerzett, másfelől a *Bicskei Befogadóállomáson* lakó menekült gyerekek felzárkóztató, magyar mint idegen nyelv készségfejlesztő foglalkozásain szerzett tapasztalataimból.

2. Készségek

A fent ismertetett helyzet megoldásához szükség van az általános iskolában fejlesztendő három alapkészség-csoport közül elsősorban a kommunikációs képességek kimunkálására, amelynek Lénárd Ferenc szerint a legfőbb színtere az anyanyelvi nevelés (Lénárd 1987, 47-48). Az anyanyelvi nevelés az anyanyelvi beszélők fejlesztésére irányul (Kántor 2005, 112), ezért a nem magyar anyanyelvű beszélők fejlesztéséhez az idegennyelv-oktatás módszertanára van szükség. A Lénárd által

felállított rendszerben idetartozik a beszéd és a beszédmegértés, az olvasás és az írás. A négy terület egybeesik az idegennyelv-oktatás során fejlesztendő négy alapkészséggel. Így érdemes kombinálni a magyar mint idegen nyelv (MINY) tanításának módszertanát az anyanyelvi nevelés módszereivel (Dóla 2006).

2.1. Beszédkészség

A beszéd és a beszédmegértés szintjének fejlesztése kisiskolás korban a csoportba történő megfelelő integráció és az órarendbe illesztett magyar mint idegen nyelvi órák szervezése mellett rendkívül gyorsan végbemegy. Itt hangsúlyos szerepet kap az osztályközösségbe történő beilleszkedés tanári segítése, mert ellenkező esetben a gyermek csoporton belüli izolációjával járhat (Paveszka, Nyíri 2006, 155), ami hátráltathatja, vagy súlyosabb esetben akár meg is rekesztheti a nyelvelsajátítást. A kiegészítő nyelvórákon fokozott szerepet kap, a gyermek nyelvi szintjéhez igazodó segítő, elsősorban megerősítő jellegű tanári visszajelzés. Fontos, hogy a tananyag rugalmasan igazodjon a gyerek pillanatnyi nyelvtudásához. Tekintettel arra, hogy egy-egy osztályban, iskolában évente néhány gyerek esetében van szükség ilyen jellegű segítségre, könnyedén megoldható a foglalkozásokon a differenciálás. Lényeges, hogy ezeken az alkalmakon ne a házi feladat megírására és a tankönyvek szövegeinek értelmező olvasására kerüljön sor, hanem elsősorban a beszéd és a beszédmegértés kapjon helyet.

2.2. Hang–betű differenciálás készsége

A magyar mint idegen nyelvi órákon a további tananyagba az olvasás és az íráskészség fejlesztése kerülhet. Mindkét készség alapját képezi a hang–betű differenciálás. A sikeres készségfejlesztés alapját adja a folyamatos ismétlésen alapuló gyakorlás. A hang–betű differenciálásnak kulcsszerepe van a jelentés-megkülönböztetés, az értő olvasás és a helyesírás terén. A hang- és betűtanításnak a beszédből kell kiindulnia. A beszélt nyelv elemeiből a hangok izolációján keresztül történik a hangtanítás, majd a betűtanítás a hangokra építve. A hang-betű kapcsolat megszilárdítása és gyakorlása a következő lépés. A folyamat közben a tanárnak mindvégig alkalmazkodnia kell a diákok anyanyelvében meglévő hangtani sajátosságokra – különösen akkor, ha a tanuló anyanyelvén már tud írni-olvasni. A gyerek magyar nyelvi beszédprodukcijából kiszűrhető, hogy mely hangokat ejt másképpen; milyen intonációs, ritmikai eltérésekkel beszél. A feltárás után speciális készségfejlesztéssel kialakítható a megfelelő kiejtés, azonban érdemes megjegyezni, hogy ez hosszan tartó folyamat, és nem a tökéletes kiejtés a cél, hanem az íráshoz és az olvasáshoz szükséges hangbeazonosítás képességének kialakítására kell törekedni. Ezen a területen érdemes mérlegelni, és adott esetben logopédus segítségét igénybe venni, azonban folyamatosan tudatában kell lenni annak, hogy a nem magyar anyanyelvű

gyerek nem beszédhibás magyar gyerek. Így a logopédusnak is tisztában kell lennie azzal, hogy nem feltétlenül ugyanazok a technikák hoznak eredményt a fejlesztés során, mint magyar anyanyelvű gyerekek esetében. A betűtanítás esetében nagyobb energiát kell mozgósítani, ha a gyermek olyan anyanyelvű, amely nyelv nem latin ábécét használ. Amennyiben a diák már tud a saját anyanyelvén írni-olvasni, akkor feltétlenül tájékozódnia kell a pedagógusnak, hogy milyen rendszerű nyelvről van szó. Ennek az információnak a birtokában érthetővé válnak bizonyos visszatérő hibák, amelyeket könnyebben lehet korrigálni az okok ismeretében.

2.3. Olvasáskészség

Az olvasás tanítása során két aspektusból érdemes a készségfejlesztést szervezni. Egyrészt az olvasástechnika, másrészt az értő olvasás irányából. A technikai oldalhoz erőteljesen tapad az anyanyelvi nevelés tantárgy-pedagógiájának erre vonatkozó módszertani bázisa. Gondolok itt hang–betű tanításon túl az összeolvasás és a szótagolás tanítására. A tanulási folyamat alapját képezi a beszélt nyelv, a gyerek által beszélt nyelv. A pedagógusnak ezt erőteljesen figyelembe kell vennie, mivel csak olyan nyelvi mintán tud a gyerek absztrakt műveleteket végrehajtani, amelyek már készség szintjén beépültek a tudásába. Így kritikával érdemes használni az anyanyelvi oktatás olvasás és írás tankönyveit, munkafüzetét. Azokat magyar anyanyelvű gyerekeknek szerkesztették, ezért elsősorban a szókészlet az óvodai anyanyelvi nevelésre épít.

Az oktatási anyag összeállításakor a diák tényleges nyelvi szintjének és az ismereti anyagnak a meghatározása után azokhoz képest alacsonyabb szintű tananyag választásával elérhető, hogy a gyermeknek egyszerre ne két műveletet kelljen alkalmaznia (mint új anyag tanulását és azzal egy absztrakt folyamat elsajátítását). Sok példán és gyakorló feladaton keresztül a nehézségi fok graduális változtatásával elérhető, hogy a könnyebb elemektől a nehezebbek felé, az egyszerűtől a bonyolultabb műveletekig a gyerek nem csak izolált elemeket tanuljon meg, hanem egy folyamatában szabályozott készségre tegyen szert, mely elválik a példáktól, és formális műveleti szinten is alkalmazhatóvá válik. Az értő olvasás fejlesztése során a tantárgy-pedagógiai sajátosságok mellett a magyar mint idegen nyelv olvasáskészség-fejlesztési módszerei is jól használhatóak. Ezen a területen is alkalmazandó a fentiekben ismertetett fokozatosság elve, azonban már a szöveg értésének irányából megközelítve. Jelentős szerepet kell, hogy kapjon a módszertani sokszínűség mellett a szövegkohézió, a vonatkozások felismertetése, a különböző szövegalkotási módszerek beazonosítása. Az úgynevezett „bridgelési” (‘áthidalási’) folyamatokra utaló nyelvtani elemek kiszűrése, értelmezése. Mindezen folyamatok együttesen adják a szövegértés készségét. Egyfelől az olvasás mint pszicholingvális folyamat valósul meg ennek során, aminek bizonyos mozzanatai nem nyelvsajátosak, másfe-

lől pedig mozgósításra kerülnek a nyelvsajátos elemek. Ez utóbbiak nagymértékben kapcsolatban állnak a nyelvtudás szintjével, ami tartalmazza ezeket a lexikai-grammatikai elemeket is. Az itt elhelyezkedő struktúrák változékonysága és nagymértékű helyzetfüggősége miatt bírnak mind lexikai, mind grammatikai tulajdonságokkal. Az olvasás tanításával párhuzamosan érdemes az írástanítást is gyakoroltatni – még akkor is, ha nem tekinthető reciprok tevékenységnek a kettő. Az írás produktivitása azonban lehetővé teszi, hogy visszajelzést kapjunk az olvasáshoz szükséges vonatkozások elsajátításáról. Ha a gyerek maga is létre tud hozni ilyen egységeket, akkor valószínű, hogy képes lesz ezeknek a feldolgozására. Bár százszázalékosan erről sohasem bizonyosodhatunk meg, mégis nagyobb biztonsággal ítélnéjük meg a készség fejlettségének szintjét.

2.4. Íráskészség

Az írás tanításánál is megjelenik a technikai oldal, amely a szabályos betűformák elsajátításától a szavak, szövegek elemeire bontásának sebességéig terjed. A technika mellett a szövegalkotás a másik aspektus, ami központi szerepet játszik az íráskészség fejlesztésében. Szövegalkotás során a diák az írástechnika elemi alkalmazása mellett létrehoz egy logikai szervezőelv mentén haladó írott nyelvi egységet, amiben két tényező kapcsolódik össze: az egyik a szövegtervezés és szerkesztés, a másik a megszovegezés és rögzítés. Írás közben a diák aktívan használja a lexikai, grammatikai, helyesírási és szövegtani tudását, miközben a nyelvi oldal mellett egy adott üzenetet is átad. Ez a két egymástól meglehetősen távol álló, összehangolt kognitív folyamat adja a tényleges írásbeli produkciót. A gyermek szövegalkotási készségének fejlesztése során érdemes a folyamatot részekre bontani: kettéválasztani a két kognitív funkciót: a tartalmi, gondolati oldalt és a technikai megvalósítást. Ennek a módszernek a tudatos alkalmazásával elérhető, hogy a tanuló felépíthesse a megalkotandó szöveget, kapaszkodókat kap a konkrét kivitelezéshez, és könnyedén tudja ellenőrizni saját munkáját.

3. A MINY-módszertan szerepe

A magyar mint idegen nyelv módszertani sajátosságok vonatkozásában kiemelkedően fontos szerepet kap a diák nyelvi tevékenységének és teljesítményének objektív idegennyelv-oktatási mérése. A mérési eredmények tudatában a megfelelő nyelvi szinthez illeszkedő tananyag kiválasztása és alkalmazása. Tekintettel arra, hogy a készségfejlesztés az idegen nyelvek tanítása során kiemelkedő hangsúlyt kapnak, biztosított a gyermekek testre szabott fejlődési üteméhez alkalmazkodás.

A két módszertani bázis összehangolt alkalmazása lehetővé teszi, hogy az alapkészségek és képességek fejlesztésével kialakuljon az adott életkornak megfelelő olvasás- és íráskészség a kisiskolásnál.

IRODALOM

- ADAMIKNÉ JÁSZÓ A., KÁLMÁNNÉ BORS I., KERNYA R., H. TÓTH I. 1995. *Az anyanyelvi nevelés módszerei. Általános iskola, 1-4. osztály.* Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola és Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó Rt., Budapest
- DÓLA M. 2006. Nyelvi kreativitás és nyelvi emlékezet. A magyar mint idegen nyelvi szemlélet az anyanyelvi nevelésben. In: Medve A., B. Nagy Á., Szépe Gy. (szerk.) *Anyanyelvi nevelési tanulmányok II.* Iskolakultúra-könyvek 30. Iskolakultúra, Pécs. 76-90.
- FEKETE L. 1995. *Beszédművelési gyakorlatok és irányításuk.* Budapest: Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola és Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó Rt.
- GÖDÉNÉ TÖRÖK I. 2005. Az anyanyelvi nevelés lehetőségei az iskolára való előkészítésben. In: Medve A., B. Nagy Á., Szépe Gy. (szerk.) 2006. *Anyanyelvi nevelési tanulmányok II.* Iskolakultúra-könyvek 29. Pécs: Iskolakultúra. 99-109.
- KÁNTOR Gy. 2006. Az anyanyelvi nevelés helye és korszerű feladatai. In: Anyanyelvi nevelési tanulmányok I. In: Medve A., B. Nagy Á., Szépe Gy. (szerk.) 2006. *Anyanyelvi nevelési tanulmányok II.* Iskolakultúra-könyvek 29. Pécs: Iskolakultúra. 110-116.
- LÉNÁRD F. 1987. *Képességek fejlesztése a tanítási órán.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- PAVESZKA D. – NYÍRI P. 2006. Oktatási stratégiák és a migráns tanulók iskolai integrációja. In: Feischmidt M., Nyíri P. (szerk.) 2006. *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban.* Sík Kiadó, Budapest
- SEBESTYÉNNÉ TAR É. 2005. Nyelvi zavarral küzdő gyermekek az iskolában. In: Medve A., B. Nagy Á., Szépe Gy. (szerk.) 2006. *Anyanyelvi nevelési tanulmányok II.* Iskolakultúra-könyvek 29. Iskolakultúra, Pécs. 154-169.